

Новае даследаванне беларускіх эміграцыйных часопісаў

Andriej Moskwin, *Białoruskie czasopiśmiennictwo emigracyjne: „Пагоня”, „Сакавік”, „Наперад”*. Warszawa: Sowa, 2018, 267 s.

Эміграцыйная беларуская літаратура з’яўляецца той часткай агульнай культурнай спадчыны Беларусі, якая да сённяшняга дня не вернута ў поўнай меры свайму народу, не ўведзена ў агульны ўжытак, не вядома шырокаму колу чытачоў, адсутнічае ў школьных праграмах і досыць рэдка з’яўляецца прадметам зацікаўлення беларускіх навукоўцаў. Безумоўна, у постсавецкі час зроблена дастаткова шмат, пасля з’яўлення ў 1992 г. анталогіі беларускай эміграцыйнай паэзіі пад рэдакцыяй Барыса Сачанкі *Туга па Радзіме*, былі выдадзены асобнымі кнігамі творы найбольш значных аўтараў-эмігрантаў, такіх як Наталля Арсеннева, Рыгор Крушына, Масей Сяднёў, Алесь Салавей і інш. Мае свой плён і шматгадовая праца Міхася Скоблы: у перыядычным друку з’явіўся шэраг яго навукова-папулярных артыкулаў, прысвечаных эмігрантам, аўтар напісаў таксама прадмовы і каментары да ўкладзеных ім выбраных твораў Рыгора Крушыны (Мінск 2005) і Алеся Салаўя (Мінск 2010). Тым не менш, варта заўважыць, што пасля выдадзеных яшчэ на пачатку 90-х гадоў XX стагоддзя кніг Б. Сачанкі *Сняцца сны аб Беларусі* (Мінск 1990) і *Беларуская эміграцыя* (Мінск 1991), а таксама кнігі Лідзіі Савік *Пакліканья: літаратурнае беларускае замежжа* (Мінск 2001), у Беларусі практычна не было апублікавана ніводнай літаратуразнаўчай працы па эміграцыйнай літаратуры. Дысертацыйнае даследаванне Алеся Пашкевіча, прысвечанае прозе беларускага замежжа XX стагоддзя, выйшла ў Беластоку ў 2001 пад назвай *Зваротныя дарогі*. Цяперашняя ўлада Беларусі, не зацікаўленая вывучэннем эміграцыйнай літаратуры Беларусі, не аказвае матэрыяльнай падтрымкі, без якой немагчымым робіцца вывучэнне архіваў беларускай эміграцыі, раскіданых па розных краінах свету.

Магчыма, з верай у тое, што лепшы час для вывучэння эміграцыйнай літаратуры ў Беларусі раней ці пазней настане, эмігранты старэйшага пакалення імкнуцца захаваць у памяці нашчадкаў як мага больш сведчанняў пра сябе, сваё жыццё і творчасць. Варта тут згадаць дакументальную аповесць Янкі Запрудніка *Дванаццацатка* (Нью-Йорк 2002), успаміны Вітаўта Кіпеля *Жыць і дзейць* (Мінск 2015), Юлі Андрусішынай *Збыццю не аддаанае* (Мінск 2015), Галіны Руднік *Птушкі пералётныя* (Радыё Свабода 2011), Івонкі Сурвілы *Дарога* (Радыё Свабода 2018).

Тым часам, замежныя даследчыкі, сярод якіх таксама нямала выхадцаў з Беларусі, лепшых часоў не чакаюць і ўжо цяпер нястомна шчыруюць на ніве вывучэння

беларускай эміграцыі і дзейнасці яе прадстаўнікоў у розных сферах: грамадскай, культурнай, літаратурнай, адукацыйнай, журналісцкай і інш. Вялізная даследчыцкая праца праведзена ў Нью-Йорку Лявонам Юрэвічам, вынікам гэтай працы з'явіліся такія выданні як *Архіўная кніга* (Нью-Йорк 1997), *Беларуская мемуарыстыка на эміграцыі* (Нью-Йорк 1999), *Літаратурны рух на эміграцыі* (Менск 2002), *Мемуары на эміграцыі: крыніцазнаўчае даследаванне* (Менск 2005), *Летапісны звод сусвету Чалавека Свядомага: гісторыя газет „Бацькаўшчына” і „Беларус” (1947–2000)* (Мінск 2006), *Шматгалосы эпісталарыюм: гісторыя людзей і ідэй на эміграцыі ў ліставанні* (Мінск 2012), *Жанры* (Мінск 2013).

Гісторыі беларускага літаратурнага замежжа прысвяціў адну з сваіх кніг лонданскі прафесар Арнольд Макмілін: *Belarusian literature of the diaspora* (Бірмінгэм 2002), гэтая манаграфія была выдадзена таксама па-беларуску: *Беларуская літаратура дыяспары* (Мінск 2004).

Сярод даследчыкаў беларускай эміграцыі, якія жывуць і працуюць у Польшчы, варта згадаць Яна Чыквіна з ягонымі працамі *Далёкія і блізкія: беларускія пісьменнікі замежжа* (Беласток 1997) і *Па прызванні і абавязку: літаратурна-крытычныя артыкулы* (Беласток 2005), а таксама прадстаўнікоў варшаўскага навуковага асяродку: Аляксандра Баршчэўскага з кнігай *Беларуская эміграцыйная пісьмовасць* (Варшава 2004), Ніну Баршчэўскую з працай *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы* (Варшава 2004), а таксама Андрэя Масквіна з найноўшым даследаваннем *Białoruskie czasopiśmiennictwo emigracyjne: „Пагоня”, „Сакавік”, „Наперад”* (Варшава 2018).

Першая частка, запланаванай трохтомнай працы, напісанай па-беларуску, *Беларуская эміграцыйная пісьмовасць* А. Баршчэўскага была прысвечана культурна-выдавецкім асяродкам, якія дзейнічалі ў Санкт-Пецярбургу, Каўнасе, Празе, Берліне і Францыі, і ажыццяўлялі выданне такіх перыёдыкаў як „Іскры Скарыны”, „Перавясла” і „Раніца”. Апублікаваная зусім нядаўна кніга А. Масквіна, з'явіўшыся першым польскамоўным навуковым выданнем, прысвечаным беларускім эміграцыйным часопісам „Пагоня”, „Сакавік” і „Наперад”, пашырыла геаграфію даследуемых эміграцыйных культурна-выдавецкіх цэнтраў на такія краіны Заходняй Еўропы як Аўстрыя, Германія, Вялікабрытанія і Бельгія.

У нашым артыкуле мы больш падрабязна спынімся на найноўшай кнізе А. Масквіна. Даследаванне прысвечана памяці айца Аляксандра Надсана, вельмі значнага прадстаўніка беларускага эміграцыйнага руху, стваральніка Згуртавання беларусаў Вялікай Брытаніі і заснавальніка багацейшай беларускай бібліятэкі імя Ф. Скарыны ў Лондане, перакладчыка на беларускую мову літургічных тэкстаў, аўтара кніг па гісторыі Беларусі і беларускага хрысціянства.

Найперш варта адзначыць, што перад навукоўцам, які не меў напрацаванага папярэднікамі матэрыялу, стаяла вельмі складаная праблема. Неабходна было выбраць, на чым засяродзіць сваю даследчыцкую ўвагу: прадставіць чытачу панарамны агляд развіцця беларускага перыядычнага друку на эміграцыі як з'явы, з улікам гістарычна-палітычнага кантэксту, абмежавацца асобамі стваральнікаў

выдавецкіх цэнтраў, вылучыць галоўных і найбольш уплывовых аўтараў, падкрэсліць, наколькі пашыраным сярод эмігрантаў было імкненне захаваць у замежжы роднае слова, ствараючы беларускамоўныя тэксты, ці звярнуць увагу на тыя адметнасці, якімі адрозніваліся перыёды ў розных эміграцыйных асяродках. Аўтар падзяліў сваё даследаванне на тры раздзелы ў адпаведнасці з разглядаемымі ў працы часопісамі, адначасова спрабуючы акрэсліць ролю выдаўцоў і асобных аўтараў, прадстаўляючы таксама ўмовы, у якіх даводзілася функцыянаваць замежным беларускім перыёдыкам на фоне агульнага вельмі няпростага існавання эмігранцкіх асяродкаў.

Тром асноўным раздзелам кнігі папярэднічае ўступ, у якім аўтар каротка апісвае гісторыю ўзнікнення і напісання сваёй працы, робіць гістарычны экскурс у пасляваенны час, з мэтай пазнаёміць чытача з штодзённым жыццём і побытам беларусаў у лагерах бежанцаў у краінах Заходняй Еўропы, а таксама прадстаўляе невялікі агляд даследаванняў і навукова-папулярных выданняў, прысвечаных вывучэнню беларускага замежжа, згадвае пісьменнікаў-эмігрантаў, чые творы за апошні час былі апублікаваны ў Беларусі.

Першы раздзел манаграфіі пад загалоўкам *Pismo „Пагоня” („Pogoń”): 1945–1946* прысвечаны чатыром нумарам перыёдыку, які выдаваўся ў аўстрыйскім Зальцбургу ў пазначаны час па ініцыятыве Алеся Салаўя. Даследчык на пачатку прадстаўляе гісторыю ўзнікнення часопіса, тлумачыць назву і робіць кароткі агляд тэкстаў, якія з’яўляліся на яго старонках, разважае, якую ролю ў культурным і грамадска-палітычным жыцці Беларусі адыгралі апублікаваныя ў першым нумары часопіса „Пагоня” аднайменны верш Максіма Багдановіча, а таксама гімн Макара Краўцова *Мы выйдзем шчыльнымі радамі*. Далей у раздзеле згадваецца шэраг надрукаваных у розных нумарах часопіса вершаў Масея Сяднёва, Алеся Салаўя, Уладзіміра Дудзіцкага, праявіліся творы Максіма Гарэцкага, Ядвігіна Ш., публіцыстыка Аляксея Грыцука. На жаль, аўтар даследавання не тлумачыць, чаму выбірае для агляду тыя ці іншыя творы беларускіх пісьменнікаў замежжа, не акрэслены таксама прычыны кампанавання матэрыялу. Ствараецца ўражанне хаатычнага пераказу асобных твораў без ніякага дадатковага літаратуразнаўчага аналізу. Магчыма, не хапіла ўнутранага падзелу на падраздзелы паводле нумароў часопіса, тэматыкі ці асобных аўтараў, што дапамагло б упарадкаваць і структураваць сабраны даследчыкам матэрыял, як гэта было зроблена ў наступных частках працы.

Зразумела, што раздзелы, прысвечаныя чатыром нумарам часопіса „Пагоня” (с. 21–38) і тром – „Сакавіка” (с. 39–109), а таксама дваццаці шасці нумарам часопіса „Наперад!” (с. 111–244), не маглі быць аднолькавыя па аб’ёме, тым не менш, аўтар знайшоў магчымасць вылучыць пры разглядзе „Сакавіка” дзевяць падраздзелаў і ажно трынаццаць – пры аналізе выдання „Наперад!”, у той час, як даследаванне „Пагоні” пададзена суцэльным тэкстам.

У падраздзелах другой часткі працы, прысвечанай часопісу „Сакавік”, які выдавалі Лявон Савенак і Антон Адамовіч у Остэргофэне (Германія), прадстаўлена агульная характарыстыка выдання, закранута пытанне ўзнікнення назвы, асобна

прааналізаваны прадстаўлены на старонках перыёдыку творы Антона Адамовіча і Ніны Змагаркі, разгледжаны пытанні даўняй і навейшай гісторыі, праблемы літаратурнай спадчыны Беларусі, адзначана роля такіх выбітных прадстаўнікоў беларускага пісьменства як Карусь Каганец і Максім Багановіч. Варта, аднак, звярнуць увагу на пэўную недакладнасць: у назве аднаго з падраздзелаў аўтар выкарыстоўвае азначэнне „сучасная беларуская літаратура” – *Współczesna literatura białoruska: rozważania, analiza, krytyka*. Нам бачыцца не зусім карэктным ужыванне гэтага выразу ў дачыненні да літаратурнага працэсу сярэдзіны 1940-х гадоў XX ст., тэксты, якія друкаваліся на старонках часопіса „Сакавік” з даследчыцкай перспектывы пачатку XXI ст. ўспрымаюцца як „тагачасная літаратура”. Пэўная забытанасць у размежаванні часавых характарыстык сустракаецца і ў іншых фрагментах працы. Напрыклад, аўтар піша пра тое, што беларусы да сёння не маюць поўнага перакладу тэкстаў Бібліі: „dziś naród białoruski nie posiada pełnej wersji Pisma Świętego przetłumaczonego” (Moskwin, 2018, s. 143). Не цалкам відавочна, пра якое „сёння” ідзе гаворка – сучаснае аўтару манаграфіі ці выданню часопіса „Наперад!”.

Трэці раздзел, у якім разгледжана выдавецкая праца беларускіх эмігрантаў згуртаваных вакол часопіса „Наперад!”, пачынаецца таксама з агульнай характарыстыкі выдання, а ў наступных дванаццаці падраздзелах даследчык разглядае гісторыю ўзнікнення і існавання перыёдыку, з вылучэннем „брытанскага” і „бельгійскага” перыяду, аналізуе змешчаную на старонках выдання творчасць Уладзіміра Цвіркі, Янкі Запрудніка, Васіля Шчэцкі. Асобна прадстаўлены агляд літаратуры даваеннай і пасляваеннай Беларусі, а таксама эміграцыйнае пісьменства. Хочацца заўважыць, што не ўсе падраздзелы маюць дакладна сфармуляваную назву з выразна акрэсленай тэматычнай дамінантай, паводле якой матэрыял збіраўся ў асобную частку. Заўважальна, што аўтар меў пэўныя праблемы з укладаннем саміх загаловаў: ажно пяць падраздзелаў маюць аднолькавую першую частку – „літаратурная творчасць”: 9. *Twórczość literacka Janki Zaprudnika*, 10. *Twórczość literacka Wasyla Szczécki*, 11. *Twórczość literacka: Białoruś przedwojenna*, 12. *Twórczość literacka: Białoruś powojenna*, 13. *Twórczość literacka: życie w emigracji*. Адзначым, што найбольш трапнай і ўдалай на фоне прыведзеных вышэй падзаглаваў выглядае назва падраздзела, прысвечанага Цвірку, у якой вызначана жанравая асаблівасць яго літаратурнага таленту: *Uladzimir Ćwirka jako felietonista*.

Яшчэ адна праблема, з якой сутыкнуўся аўтар працы, гэта напісанне назваў часопісаў. Пры першым упамінанні ў кнізе назва выдання запісана ў арыгінальным выглядзе, па-беларуску, а ў дужках пададзены даслоўны пераклад на польскую мову, далей у тэксце даследчык выкарыстоўвае польскі пераклад. Такі падыход падаецца нам не зусім слухным, паколькі традыцыйна назвы перыёдыкаў не перакладаюцца на замежныя мовы. Магчыма, варта было абраць прынцып, які выкарыстаў у польскамоўным рэзюме да сваёй працы Аляксандр Баршчэўскі: часопісы ён запісаў беларускай лацінкай, а ў дужках дзеля лепшага зразумення польскім чытачом сутнасці назвы даў пры першым упамінанні ў тэксце даслоўны пераклад,

далей менавіта запіс беларускай лацінкай выкарыстоўваўся ім у асноўным тэксце. Такім чынам, „Пагоня” магла б функцыянаваць у даследванні А. Масквіна як „Pahonia”, а не ператварацца ў „Pogoń”, таксама як „Сакавік” і „Наперад” можна было запісаць адпаведна „Sakavik” і „Napierad!” замест таго, каб уводзіць польскія перакладныя назвы „Marzec” і „Naprzód!”.

Няўважлівае стаўленне да запісу асабовых назваў прыводзіць месцамі да блытаніны. Так у фрагменце, дзе вядзецца гаворка пра рэдакцыю радыё „Свабода” аўтар падае першапачатковую назву – „Вызваленне”, а ў дужках піша: „Wyzwolenie”, od maja 1959 roku jako „Swaboda” (Moskwin, 2018, s. 186), абзацам ніжэй сустракаем назву запісаную ў арыгінале як „Свабода”, а ў дужках дадзены пераклад – „Wolność”. Дадатковых высілкаў ад польскага чытача вымагае зразуменне таго факту, што „Swaboda”, „Свабода” і „Wolność” – гэта адно і тое ж радыё, з папярэдняй назвай „Вызваленне” / „Wyzwolenie”. Магчыма, запіс назвы радыёстанцыі беларускай лацінкай – „Svaboda” ці хаця б выкарыстанне аднаго з польскіх адпаведнікаў „Swoboda” альбо „Wolność” дапамог бы скараціць колькасць уласных назваў рэдакцыі радыё.

Назвы асобных перыядычных беларускіх і эміграцыйных выданняў згадваюцца ў кнізе толькі ў арыгінальнай версіі, без перакладу і без транслітэрацыі ці перакладу, як напрыклад „Беларусь” (s. 91), „Шляхам жыцця” і „Беларускія навіны” (s. 94), а газета „Бацькаўшчына” перакладзеная не толькі пры першым упамінанні як „Ojczyzna” (s. 15, 41, 186), але згадваецца таксама як „Baćkauszczyzna” (s. 42 з памылкай – „Baćkauszczyzna”, s. 138). Не зусім удала выглядаюць і польскія пераклады назваў такіх беларускіх часопісаў, як „Маладняк”, „Узвышша” і „У вырай”: першы перакладзены „Młodzi” (s. 109), другі – „Wzgórze” (s. 109), апошні – „W stadzie”. Калі ж зазірнуць у *Беларуска-польскі слоўнік*, можна знайсці больш трапныя варыянты: маладняк перакладаецца як „młodniak” альбо „młodź”, узвышша – „wzniesienie” альбо „wyżyna”, а вырай – „ciepłe kraje” ці „wyraj” (Chylak-Schroeder i in., 2012, s. 185, 399, 730).

Што датычыць перакладу на польскую мову назваў літаратурных твораў і фрагментаў з іх, то варта і тут адзначыць наяўнасць прыкрых памылак і хібаў. Так багдановічаўская *Зорка Венера* у даследванні А. Масквіна раптам атрымлівае назву *Zorza Wenera* (s. 104). І гэта пры тым, што ў анталогіі *Nie chylilem czola przed mocą*, паводле якой даследчык цытуе ў сваёй працы *Пагоню* М. Багдановіча, змешчаны і пераклад гэтага верша аўтарства А. Паморскага пад загалоўкам *Romans* (Barszczęński i in., 2008, s. 333–335). Таксама *Зорка Шчасця* Янкі Запрудніка перакладзена на польскую мову як *Zorza Szczęścia*, а *Не загаснуць зоркі ў небе* Янкі Купалы – як *Nie zgasną zorze w niebie*, хаця беларуская „зорка” перакладаецца на польскую мову як „gwiazda” (Chylak-Schroeder i in., 2012, s. 321), адпаведнікам жа польскага слова „zorza” з’яўляецца беларуская „зара” (Chylak-Schroeder i in., 2012, s. 287).

Пры пераліку змешчаных на старонках часопіса „Наперад!” перакладаў на беларускую мову з іншых еўрапейскіх моваў – нямецкай, англійскай, рускай, падаецца найперш польская версія назвы твора, у дужках – беларуская і арыгіналь-

ная назва. Аднак такой схемы аўтар прытрымліваецца не заўсёды, арыгінальная ж назва *Авальнага партрэта* Эдгара Алана По зусім не прыведзена (s. 142–143).

Па-рознаму выглядаюць у працы адны і тыя ж беларускія імёны: напрыклад, у назве літаратурнага твора імя героя Васіля Світкі запісана як „Wasil” (s. 143), а імя беларускага пісьменніка Васіля Шчэцькі – „Wasył” (s. 194).

Што тычыцца цытавання ў працы літаратурных твораў, якія друкаваліся на старонках эміграцыйных часопісаў, то і тут агульнай сістэмы няма: урыўкі з вершаваных твораў падаюцца пераважна ў арыгінале, у зносках змяшчаецца іх пераклад (паэтычны, альбо даслоўны пры адсутнасці першага), прازیчныя фрагменты аўтар адразу падае ва ўласным перакладзе на польскую мову, арыгінал жа застаецца невядомым. Улічваючы той факт, што матэрыялы эміграцыйных перыядычных выданняў для большасці беларускіх даследчыкаў і чытачоў застаюцца недасяжнымі, адсутнасць арыгінальных цытат можна залічыць да недахопаў даследавання, з якім будуць знаёміцца не ў апошнюю чаргу і беларускія навукоўцы.

Агулам ствараецца ўражанне, што ў адносінах да кнігі не зусім сумленна была выканана рэдактарская і карэктарская праца: у тэксце даследавання сустракаюцца граматычныя і стылістычныя памылкі, моўныя калькі, а таксама паўторы. Прывядзем толькі адзін прыклад. Інфармацыя пра час і месца публікацыі верша *Мы выйдзем шчыльнымі радамі* і яго функцыю гімна ў Беларускай Народнай Рэспубліцы падаецца аўтарам у першым раздзеле працы (s. 24) і амаль даслоўна паўтараецца ў другім (s. 91).

Прадстаўляючы на старонках свайго даследавання пераважна пераказы асобных літаратурных і публіцыстычных тэкстаў, якія друкаваліся на старонках эміграцыйных выданняў, А. Масквін, практычна, не робіць ніякіх істотных высноваў. Першы раздзел, прысвечаны часопісу „Пагоня”, аўтар завяршае заўвагай, што перыёдык з’яўляўся „цікавым унёскам” у жыццё беларускіх эмігрантаў у Аўстрыі, даваў ім магчымасць адчуць сваю прыналежнасць да радзімы і пазнаёміцца з беларускай паэзіяй і прозай (s. 38). Галоўнай высновай, да якой прыходзіць даследчык у наступным раздзеле – гэта сцверджанне, што часопіс „Сакавік” быў першым эміграцыйным літаратурна-крытычным выданнем, „platformą dla prezentacji różnych poglądów, dotyczących rozwoju literatury i kultury białoruskiej na obczyźnie” (Moskwin, 2018, s. 109). Цалкам адсутнічае падсумаванне ў трэцім раздзеле кнігі, у якім разглядаецца дзейнасць эміграцыйнага часопіса „Наперад”, аўтар завяршае апошнюю частку раздзела пераказам сюжэту апавядання У. Цвіркі *Палон*.

У кароткім заканчэнні, даследчык адзначае, што праца эміграцыйных выдавецкіх асяродкаў спрыяла захаванню і развіццю беларускай мовы і культуры ў замежжы, працягвала, распачатыя ў Беларусі ў перыяд адраджэння і творчага ўздыму першых дзесяцігоддзяў ХХ ст., традыцыі нацыянальнай літаратуры, выконвала функцыю незалежнай платформы для свабоднага выяўлення ўласных думак і меркаванняў, а таксама вядзення творчай дыскусіі для тагачасных пісьменнікаў (што важна, не толькі эміграцыйных), чыя творчасць з’яўляецца для сённяшніх беларусаў своеасаблівым „духоўным заповітам”.

А. Баршчэўскі ў прадмове да першай часткі манаграфіі *Беларуская эміграцыйная пісьмовасць* пісаў, што галоўнай задачай сваёй працы бачыць

[...] хаця б фрагментарна паказаць найважнейшыя праявы той беларускай публіцыстыкі, літаратурнай крытыкі, мастацкай літаратуры й навукі, якія ўзьніклі па-за этнічнымі межамі Беларусі на працягу ўсяго XX і на пачатку XXI стагоддзяў (Barszczewski, 2004, s. 9).

У гэтай перспектыве выхад з друку кнігі А. Масквіна з'яўляецца наступным важным крокам на шляху да рэалізацыі вызначанай папярэднікам задачы. Публікацыя *Białoruskie czasopiśmiennictwo emigracyjne: „Пагоня”, „Сакавік”, „Наперад”* не толькі пашырыла геаграфію даследуемых эміграцыйных асяродкаў і іх выдавецкіх ініцыятываў, але ўпершыню прадставіла тэму беларускіх замежных часопісаў у польскім навуковым кантэксце. Сам аўтар падкрэслівае ў апошніх радках, што яго кніга, прысвечаная беларускім пісьменнікам-эмігрантам, выконвае ролю сімвалічнай падзякі і пашаны ў адрас пісьменнікаў-эмігрантаў. Таксама вучоны выказвае спадзяванне, што яго праца спрычыніцца да вяртання і захавання ў памяці сучасных чытачоў важных для гісторыі беларускай літаратуры імёнаў. Новае даследаванне, такім чынам, не толькі папоўніла шэраг прац, прысвечаных вывучэнню беларускага замежжа, але і дало магчымасць польскім навукоўцам пазнаёміцца з беларускай часткай агульнага эміграцыйнага руху, які ўзнік на хвалі супраціву саветызацыі Сярэдне-Ўсходняй Еўропы.

Natalia Rusiecka

Bibliografia

Źródła

- Barszczeŭski, Lawon, Pomorski, Adam (red.). (2008). *Nie chyliłem czola przed mocą. Antologia poezji białoruskiej od XV do XX wieku*. Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego.
- Chylak-Schroeder, Teresa, Głuszkowska-Babicka, Jadwiga, Jasińska-Socha, Teresa (red.). (2012). *Słownik białorusko-polski*. Warszawa: Sowa.

Opracowania

- Barszczewski, Aleksander. (2004). *Białoruskie piśmiennictwo emigracyjne*. Cz. 1. Warszawa: MWM.
- Moskwin, Andriej. (2018). *Białoruskie czasopiśmiennictwo emigracyjne: „Пагоня”, „Сакавік”, „Наперад”*. Warszawa: Sowa.